

מבגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

גיליון מיוחד בנושא:

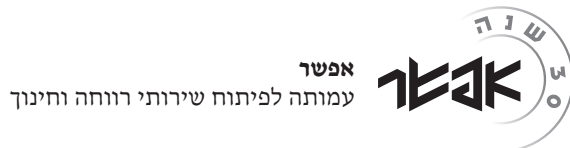
תרבות הפנאי של ילדים, בני נוער וצעירים בישראל

עורכים אורחים: ד"ר טלי היוש ופרופ' מאיר טייכמן

כרך כ"ו • גיליון 48

טבת תשע"ט – דצמבר 2018

יוצא לאור על ידי:

פעילות מוזיאלית חינוכית בישראל: ילדים ונוער

עודד שי ואריאל פרוינדליך

תקציר

השיח המחקרי בישראל ממעט לעסוק בפעילות מוזיאלית חינוכית בארץ בכלל ובהקשר של ילדים ונוער בפרט. מאמר זה בוחן את מקומו של המוזאון בשעות הפנאי של ילדים ונוער בישראל ובמערכת התרבותית-החינוכית בארץ, וכן מציג בפני הקורא גישות חינוכיות אשר עשויות להביא להרחבת החינוך לפנאי במוזאונים במסגרות החינוכיות המדוברות. ממצאי המחקר שעליו מתבסס מאמר זה מראים כי קיימת חשיבות רבה לחשיפתם של הילדים ובני הנוער לפעילות מוזיאלית, ולכן מומלץ שמשרד החינוך והמוזאונים יפעלו לשייכוט פעילויות חינוכיות של האחרונים בתוכניות הלימודים של מערכת החינוך וכן להגברת מידת החשיפה שלהם לפעילות מוזיאלית, ובמיוחד לקונספט של "מוזאון וירטואלי", ובכך יקרבו את המוזאון לעולמם. על המוזאונים להמשיך ולפתח תוכניות חינוכיות חדשות ולעדכן דרך קבע את התוכניות הקיימות, כדי למשוך את קהל התלמידים להשתתף בהן ולהעצים את חוויית הביקור במוזאונים.

מילות מפתח: מוזאונים, חינוך, ילדים, נוער, מוזאון הילדים, מוזאון וירטואלי, פנאי

מבוא

המוזאונים בישראל, שראשיתם במחצית השנייה של המאה התשע העשרה, מהווים תופעה ייחודית במוזאולוגיה בדרך הקמתם, במטרות שהציבו לעצמם ובתפקידים שמילאו. מתוך ריק התרבות המודרנית שהיה בארץ עד המאה התשע עשרה, הוקמה מערכת תרבותית מגוונת ועשירה, שבה פועלים המוזאונים של היום (שי, 2014).

מטרת המאמר היא להציג לקורא את מקומו של המוזאון בעיסוקי הפנאי של ילדים ונוער בישראל וכן את מקומו במערכת התרבותית החינוכית בארץ, ולהביא בפניו גישות חינוכיות אשר יביאו להרחבת החינוך לפנאי במוזאונים בהקשר של ילדים ובני נוער בישראל.

מוזאונים ליוו את התפתחות היישוב בארץ לא רק בכך שעסקו בתיעוד היישוב, כמתבקש ממוזאון היסטורי, אלא גם בצורה פעילה, בהפיכתם לכלי ללימוד והכרת הארץ. המייסדים והאוצרים האמינו כי בהכרת תולדות הארץ ומוצגיה יעניקו למבקרים את היכולת להתחבר לנושאים הללו. היו תקופות ביישוב שבהן התנאים היו קשים מבחינה כלכלית ואף היה מחסור באוכל, אך היזמים, המייסדים והאוצרים המשיכו להפעיל את המוזאונים, לאסוף ממצאים, לתעדם ולהעניק להם שמות עבריים. מאות שמות צמחים ובעלי חיים בשפה העברית מקורם במוזאוני הטבע הראשונים (שי, 2008b; Shay, 2011). קיימת הגדרה המציבה את המוזאון בין

המוסדות שמעצבים, מקדמים ומייצגים תרבות מסוימת, שלפיה המוזאון הוא "מקום שבו אנשים אוספים ומציגים קטעים של עברם, עולמם, חלומותיהם ותפיסת חייהם. המוזיאון מייצג את מחויבות האנשים לגלות ולזכור מי הם, מאין באו, ומהו טבע עולמם. המוזיאון מעניק משמעות לחייהם והזדמנות להבהיר את עולם ערכיהם והתכונותם לעתיד" (עירון, תשנ"ד). ליס-גוטיירז ועמיתיה (Lis-Gutiérrez, Viloria, Gaitán-Angulo, Balaguera, & Paula-Alejandra, 2016) הדגישו כי בין תפקידי המוזאון נכללים גם יצירת אתוס לאומי וחיבור בין העבר, ההווה והעתיד; קרסטן ועמיתיו (Kersten, Tschirschwitz, & Deggim, 2017) הדגישו כי תפקיד חשוב של המוזאון הוא לתווך בזמן קצר בין ה"לא מומחים" – ילדים ונוער במקרה שלנו – לבין מידע והקשרים בנושאים שונים.

באופן כללי ניתן לסווג את המוזאונים לחמש קטגוריות נושאיות מרכזיות (Falk & Dierking, 2018): (א) מוזאונים ואוספים להיסטוריה וארכאולוגיה (שי, 2014, 2018); (ב) מוזאונים ואוספים לאתנוגרפיה ופולקלור (פרי וקרק, 2014); (ג) מוזאונים לאומיים; (ד) מוזאונים לפדגוגיה (שי, 2008); (ה) מוזיאונים ואוספים לטבע (שי, 2008).

בהקשר זה של התפתחות בראיית תפקידי המוזאונים, ראוי לציין את ג'נט ועמיתיה (Jant, Haden, Uttal, & Babcock, 2014), אשר ציינו כי חשיבותם הרבה של מוזאונים בלמידה ובחינוך היא בכך שהם מעודדים למידה דרך התנסות ישירה: מחד גיסא עקב השימוש שהם עושים במוצגים פיזיים מוחשיים, ומאידך גיסא בעודדם דו-שיח חינוכי פעיל של המבקרים בינם לבין עצמם. במחקר אמפירי שערכו החוקרים הללו במוזאון הטבע של שיקגו, הם מצאו כי הלמידה המוזיאולית תרמה משמעותית הן ליעילות הלמידה והן לקשר ולדו-שיח החינוכי בין ההורים וילדיהם. גנטנר ועמיתיה (Gentner et al., 2016) חקרו כיצד למידה אנלוגית עשויה להשפיע על הבנת עקרונות פיזיקליים בתכנון. הם מצאו כי התנסותן של קבוצות ילדים בבניית דגמים פיזיים משפרת משמעותית את ההבנה ומעוררת תובנות רבות ערך, והיא נמצאה יעילה במיוחד בתחומי המתמטיקה והמדעים – תחומים מופשטים, הנחשבים קשים למדי להבנה. חוקרים נוספים דיווחו על ממצאים דומים (ראו Alfieri, Nokes-Malach, & Schunn, 2013; Frye, Clark, Watt, & Watkins, 2007; Jee et al., 2013; Wilkerson, Benjamin, & Haden, 1986). מכאן עולה כי התועלת של למידה משולבת מוזאונים עשויה להיות ניכרת מאוד, וכי יש חשיבות רבה בשילוב ביקורי מוזאונים במערכת החינוך באופן עקבי ומתמשך, ולא כתופעה חד-פעמית.

מאמר זה בוחן את השאלות הבאות: מה מקומו של המוזאון בשעות הפנאי של ילדים ונוער בישראל? מה מקום המוזאונים במערכת התרבותית החינוכית בארץ? האם הם מהווים מראה וכלי חינוכי ואידאולוגי או שהם גורם תרבותי עצמאי? מה ניתן לעשות כדי להרחיב את החינוך לפנאי במוזאונים בקרב ילדים ונוער?

המוזאונים במערכת התרבותית החינוכית בארץ ישראל בעבר ובהווה

חדשנות רעיונית מבחינה מקצועית הייתה קיימת בראשית המוזאולוגיה בארץ. הרעיון שעמד מאחורי המוצג היה חשוב ממנו. כך עסקו המוזאונים כבר בראשית המאה בהעתקים ובשחזורים של תצוגות היסטוריות, דבר שנחשב היום כחדשני ואף הוליד תחום של מוזאונים לילדים. ניתן לומר שפני המוזאונים במסרים ובמטרות, מראשית ההתיישבות ועד קום המדינה, הופנו יותר לעתיד מאשר לעבר ההיסטורי. הם ראו חשיבות רבה יותר בהנחלת הרעיון הציוני מאשר בתיעוד העבר. אבל בשנות קיום המדינה החלו המוזאונים לעסוק בתיעוד ובאיסוף אינטנסיביים של העבר וזנחו את ההיבט הרעיוני הציוני הכללי. הם החלו להדגיש יותר את הקבוצתי, ואף את הפרטני.

בשנים האחרונות עברו המוזאונים שינויים רבים. השינוי העיקרי הוא התמסדות קבוצה גדולה מהם והפיכתה למרכיב מרכזי בחיי התרבות בארץ, דבר שלא היה חד-משמעי ומוכן מאליו קודם לכן. חלק ניכר מתקציביהם של מוזאונים אלו ממומן על ידי המדינה והרשויות המקומיות, או על ידי אחד מהם (פרי וקרק, 2014; צמרת, 1997), אך שום מוזאון לא קם ביוזמת המדינה (אומנם להקמת "יד ושם" חוקק חוק, אך הקמת המוזאון לא הייתה תוצאת החקיקה). את המוזאונים הקימו גורמים שונים, ובשלב כלשהו המדינה נטלה על עצמה אחריות מסוימת לאחזקתם. אף מוזאונים בינוניים וקטנים היו לרוב יוזמה של בעלי עניין, "משוגעים לדבר", או שהיו אוספים פרטיים שהתפתחו והועברו לאחריות הרשויות המקומיות. המאבק היום-יומי בין הרשויות למוזאונים הוא מאבק חיובי בעיקרו. המוזאונים רוצים להמשיך ולהתפתח, ואילו הרשויות מנסות לרסן תקציבים. המוזאונים עוקפים זאת באמצעות תורמים ומתרחבים, ואז תקציבים השוטף גדל. החלק היחסי של ההקצבות הציבוריות יורד, אבל לרוב קמה זעקה, קבוצות לחץ מתגייסות למאבק, וההקצבה הציבורית גדלה. התהליך הזה הוא חיובי, שכן החלופה היא שמוזאונים יוקמו על ידי המדינה (Rodin, 1998).

להקמת המוזאונים בארץ היו מספר שלבים, אך שינוי משמעותי בהיבט החינוכי חל בשנות השמונים של המאה העשרים, שנות הפריחה של מוזאונים בארץ וגם בעולם. שינוי זה, שהובא מחוץ לארץ והתאים את עצמו לישראל, התבטא בהקמת מוזאוני המדע. כמו כמה קבוצות, בעיקר במוסדות להשכלה גבוהה, שביקשו להנחיל מדע להמונים, ובעיקר לילדים ולנוער, וראו במוזאון כלי מתאים. מדובר בקבוצות עלית אידאולוגיות, שמטרת מייסדיהן הייתה להורות דרך לעתיד טוב יותר. סוג נוסף שהתפתח בשנות השמונים היה המוזאונים לזכר השואה: שני המרכזיים הוקמו אומנם עוד קודם לכן, אך הם התרחבו, ונוספו עליהם מוזאונים קטנים יותר בפריפריה (ענבר ושילר, 1990).

המבקרים במוזאונים – ילדים ונוער

חלק גדול מהמטיילים והתיירים בעולם, ובכלל זה בישראל, מבקרים היום במוזאונים. קיימים שני סוגים עיקריים של תיירות מקומית: קבוצות ומשפחות. קבוצות הן קהל "שבוי", ומצבו של מוזאון העולה על מפת הטיולים משתפר פלאים. אך אם פעם די היה להיכנס למסלול כדי לזכות בביקורים, היום מוזאון צריך להוכיח את עצמו לאורך זמן ולספק אטרקציות והפעלות, ובכלל זה שירותים נאותים, כגון: חנות, מזנון ומסעדה. מוזאונים אחדים השכילו לעשות זאת והתבססו ואף התרחבו. מוזאונים אחרים הטיילו במהלך השנים עוגן במערכת החינוך, והם נשענים על קהל יעד מוגדר ומובטח יותר – תלמידים.

במשך שני עשורים כמעט היו המוזאונים למרכיב חשוב במערכת הלימודים. הדבר היה לטובת כל הצדדים: התלמידים יצאו מהשגרה ולמדו נושאים חדשים בדרך חווייתית, ואף המורים והמוזאונים נהנו. אולם חלק מהמוזאונים לא התחדשו די הצורך, ומורים לא טרחו בהכנות ובבדיקות, ולכן ביקורי התלמידים היו לעיתים כפויים ומאכזבים. המוזאונים אף נדרשו לפעמים להפוך ל"מעבדות" של מערכת החינוך ומעין אגף של בית הספר ואיבדו מכוחם החווייתי, אבל ההכנסה הקבועה והתקנים שסיפקה מערכת החינוך היו גורם חיובי ומפתח, שעזר לבססם.

ביקור תלמידי בתי ספר במוזאון נכלל בישראל בהגדרה של סיור לימודי בסביבה שמחוץ לכיתה (אוריון וגרטל, 1995). בשנת 2014 ביקרו במוזאונים כ-1.5 מיליון תלמידים ומלווים במסגרת פעילות חינוכית, בהם כ-900,000 במוזאונים המוכרים וכ-600,000 במוזאונים שאינם מוכרים ונתמכים על ידי המדינה. בשנת 2014 היה מספר הילדים שביקרו במוזאונים המוכרים נמוך יחסית לשנים קודמות. התפלגות הילדים המבקרים במוזאונים לפי מחוז מלמדת על פערים ניכרים בין המחוזות: 24% מן הילדים המבקרים במוזאונים מבקרים במוזאונים בירושלים ו-5% במוזאונים במחוז דרום. כמו כן, מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עולה שביקורי התלמידים חשובים במיוחד עבור מוזאונים מחוץ לערים הגדולות. במחוזות הדרום, המרכז והצפון, מעל ל-35% מן המבקרים במוזאונים בשנת 2014 היו ילדים, ויותר מ-85% מילדים אלה ביקרו במוזאון במסגרת ביקורי תלמידים. ביקורי תלמידים מתקיימים במסגרת טיולי בתי ספר, תוכניות סל תרבות ארצי או רכישת תוכניות חיצוניות המופעלות על ידי מוזאונים. עם זאת, בחוזר מנכ"ל משרד החינוך המסדיר את טיולי בית הספר, אין חובה על בתי הספר לבקר במוזאון במסגרת הטיול הבית ספרי (וייסבלאי, 2016).

למידה במוזאון בקבוצה מטפחת ומעודדת את הסקרנות ואת המוטיבציה של הקבוצה ושל התלמידים. פריז (Paris, 1997) סבר שהמוטיבציה ללמידה מתגברת כאשר יש מחויבות לקבוצה החולקת מטרות למידה משותפות, וכשהקבוצה היא מערכת של תמיכה חברתית ומשוב. תלמידים בקבוצת הלומדים המשתפים זה את

זה בתובנותיהם נוטים לשמר בזיכרונם את המידע ואת החוויות שאספו בביקור ולהשתמש במידע זה ללמידה עתידית (Falk & Dierking, 2018).

הקשר עם קבוצות של בתי ספר אינו אמור להיות חד-פעמי. חוויית הלימוד המיטבית תכלול יחידות לימוד או מפגשים בטרם הביקור ולאחריו. ההנחה היא שלמידה מתמשכת מחוץ למוזאון עצמו היא צעד חיוני ביצירת משמעות ובהבניה של הידע שנרכש בביקור בו (Falk & Dierking, 2018). בחוויית הלימוד המתמשכת התלמידים יגיעו למוזאון לאחר שהמורה הציג לפניו ציפיות ועמדות ויצר קישור ראשוני לחומר הלימודים. הלמידה תיעשה בתוך הקשר, ולא במנותק מסביבת הידע של התלמיד. בעקבות המלצות של קובעי מדיניות החינוך האמריקנים, החלו מוזאונים רבים לפנות לבתי ספר ולהשקיע מאמצים בהנגשת תוכניות החינוך שלהם לצורכי מערכת החינוך הבית ספרית (מוגדם, 2018).

קיימים כמה גורמים שימשכו ילדים ובני נוער לבקר במוזאון בשעות הפנאי שלהם. בראש ובראשונה יש לפתח בהם סקרנות ללימוד והרחבת ההשכלה באופן בלתי פורמלי ובצורה חווייתית. ספרות ענפה בנוגע לחינוך במוזאונים עוסקת בלמידה המבוססת על עצמים. לפי גישה זו, אנשים בכלל וילדים ונוער בפרט יכולים ללמוד מחפץ על ידי חקירת ההקשר שבו הוא נוצר. המוזאון, למרות היותו מקום המציג חפצים, מבוסס על רעיון, והוא שמבדילו ממצבור של חפצים שנאסף באקראי. הסביר זאת בראון גוד, מחלוצי המוזאולוגיה בארצות הברית, בנאום שנשא ב-1888: "מוזיאון חינוכי טוב ניתן לתיאור כאוסף של תוויות אינטראקטיביות, שכל אחת מהן מודגמת על ידי חפץ שנבחר בקפידה" (ענבר, תשנ"ד). באמצעות תערוכות המעוצבות בצורה נכונה ותוכנית לימודים בין-תחומית, החפץ עצמו יכול לשמש כקשר קפיצה ללמידה על ההקשרים התרבותי, החברתי, הפוליטי והאישי של יצירתו. במוזאון מוצגים חפצים ורעיונות אשר נקשרים האחד בשני בתהליך פתוח של תקשורת, אשר מערבת לימוד וחקר, ראייה וחשיבה, ובמקרים רבים – אף מגע. חפצים מתקופות קדומות הם כלים עשירים לחקירת המשמעות של המסע האנושי. הגישה העומדת בסיס קיומם של המוזאונים היא שבאמצעות בדיקת חפצים אלו, אנו יכולים לקדם דיאלוג בנוגע לערכים עמוקים יותר שאנו חולקים כבני אדם. לכן, תפקיד חינוכי בסיסי של המוזאון הוא טיפוח ערכים אנושיים, סובלנות, קבלת השונה והבנה, באמצעות מיקוד תשומת הלב בחפצים שמקורם בחוויות אנושיות משותפות וניסיון להפיק מהם לקחים. לכן, בכל מוזאון, עם כל חפץ וכל מבקר, יש אפשרות להציג שאלות חדשות בנוגע לערכים אנושיים בסיסיים הקשורים לחפצים תרבותיים והיסטוריים. הזדמנות זו אינה פונקציית הכבולה למחלקה מסוימת במוזאון, אלא עניין פן-מוזיאלי.

בביקור של ילדים במוזאון ישנה חשיבות רבה לתחושת הנוחות והביטחון במרחביו; יש להכיר להם את השטח הפיזי ולאפשר להם להתמצא בו בקלות, כדי שיוכלו ללמוד ולחוות בביטחון. הזמן הנדרש לתלמידים להתמצא במוזאון שהם מבקרים בו לראשונה הוא מרכיב מכריע בביקור. הדרכה נאותה של צוות המוזאון

בתחילת הביקור להתמצאות בחלל המוזאון פותרת קושי זה ומעצימה את חוויית הלמידה (מוגדם, 2018).

גישה זו של התמקדות בבניית אוספים של חפצים נפוצה במוזאונים ה"רגילים", אך לא כך הדבר במוזאונים לילדים או למדעים. מוסדות אלו אינם מתמקדים בבניית אוספים של חפצים, אלא ביצירת תצוגות אינטראקטיביות, שמעודדות למידה באמצעות חקר ומשחק. הם מייצגות סוג אחר של מוזאון, שניתן לקרוא לו "מבוסס חויות", לעומת "מבוסס חפצים". מוזאונים כאלה חותרים באופן פעיל, בצורה היצירתית ביותר האפשרית, לעזור לילדים ולמבוגרים לרכוש ולעצב כישורים קוגניטיביים וגישות וידע בנוגע לעולם הסובב אותם.

כפי שניתן לחשוב, מוזאונים מבוססי חוויה מתמקדים בתמיכה בלמידה הרבה יותר מאשר באיסוף, שימור והצגה של חפצים. יוצא אפוא שמוזאונים לילדים הם בין החלוצים של החינוך העכשווי. במשך עשורים, הם פנו לחוש של חקר הסביבה אצל ילדים, שהונח. לכן, מוזאונים מבוססי חוויה מציגים אפשרויות למידה שונות מאוד מאשר מוזאונים מבוססי חפצים. במוזאונים מבוססי חפצים ההתמקדות היא על סיוע לאנשים ללמוד מהחפצים באמצעות בדיקת ההקשרים התרבותי, הפוליטי והחברתי שבהם הם נוצרו. לעומת זאת, במוזאונים מבוססי חוויה, המטרה העיקרית היא ליצור תצוגות שדורשות תקשורת בין הילדים למבוגרים, אשר עוזרים להם לבסוף ללמוד באמצעות משחק וחקר. חשוב להבין, שההבחנה הזאת משמשת ככלי לסיווג בלבד. במציאות, ישנו ערפול מסוים בין שני סוגי המוזאונים. לדוגמה, מוזאונים העוסקים בטבע יוצרים תצוגות אינטראקטיביות במקום תצוגותיהם מבוססות החפצים או נוסף עליהן. כמו כן, מוזאונים רבים לילדים מכילים גם תצוגות המבוססות על חפצים. לבסוף, המונח "מבוסס חפצים" מקושר פעמים רבות גם למוזאונים לילדים, כיוון שהחקר מבוסס פעמים רבות על קשר עם חפץ. מוזאונים לילדים הם המצאה אמריקנית מובהקת, ובארצות הברית קיים מספר המוזאונים לילדים הגדול ביותר יחסית בעולם.

בארץ ובעולם קיימים מוזאונים לילדים, המיועדים במיוחד עבורם. הנחת היסוד במוזאונים אלו היא שתהליך הלמידה וההנאה שילדים יכולים לחוות בעת ביקורם במוזאון שונים מחוויית הלימוד וההנאה של מבוגרים, ועל כן הוא צריך להתנהל באופן שונה. תהליך זה צריך להתנהל למשל בלמידה בדרך של ניסוי וטעייה – "למידה בעשייה" (learning by doing) – דבר שאינו תמיד מקובל במוזאונים אחרים. כמו כן, מוזאונים לילדים מעודדים מגע במוצגים וכוללים בעיקר מוצגים אינטראקטיביים דמויי משחקים, המיועדים להפעלה על ידי ילדים מתוך מטרה לעודד הליך של למידה. זאת בשונה ממוזאונים למבוגרים, שבדרך כלל אוסרים על מגע במוצגים וממעטים במוצגים אינטראקטיביים. מוזאונים לילדים אף מציגים מוצגים העוסקים בנושאים שנוטים לעניין ילדים באופן טבעי או בנושאים שקשורים בחומר הלימוד של הילדים. נוסף על כך, במוזאונים לילדים יהיו בסמוך לתצוגה פינות משחקים או פינות מנוחה והפוגה נוחות לילדים. במוזאונים אלו קיימת הקפדה

שהחוויה מהביקור לא תהיה תלויה במיומנויות שילדים טרם רכשו, ולרוב ההזדמנות תהיינה בדרך של משחק או הפעלה, ולא כהרצאה (König, 2002).

ויקטוריה קאין, היסטוריונית של מוזאוניהם מאוניברסיטת נורתאקסטרן בבוסטון, תיארה את אופי מבקריו של המוזאון לטבע: "כשמבקרים במוזיאון לטבע בשעות היום, נוכחים מיד בעובדה שהמרחב מיועד בעיקר למבקרים שגובהם מתחת ל-1.20 מטר. זה ניכר בכל דבר, החל במרק שמוכרים בקפיטריה של המקום ועד גובה התוויות המסבירות על המוצגים" (רודריגז מנה, 2018).

בארץ קיימים שני מוזאוניהם המוגדרים מפורשות כמוזאוניהם לילדים: האחד – מוזאון הילדים בחולון, והשני "לונדע" – מוזאון הילדים של באר שבע ע"ש ג'ק, ג'וזף ומורטון מנדל. במוזאוניהם הגדולים, כדוגמת מוזאון ישראל, מוזאון תל-אביב לאומנות ומוזאון המדע והטכנולוגיה, קיימים אגפי נוער, אך הם בעלי אוריינטציה מובהקת גם לילדים.

מוזאון הילדים בחולון הוקם בשנת 2001. ייחודו בכך שהילדים המבקרים בו מורשים לגעת במוצגים, ואף לוקחים חלק פעיל בסיפורי המסגרת של כל אחד מחמישה מסלולים, המיועדים לגילאים שונים: לגילאי שנתיים וחצי עד ארבע – "בעקבות הפרפרים" ו"טיול עם ינשול", לגילאי 4 עד 8 שנים – "המסע לתיקון ממלכת הזמן" ו"היער הקסום" ולגילאי 8 עד 12 שנים – "החיזרים באים". לנוער ולמבוגרים קיימות תערוכות קבע: "דיאלוג בחשכה" – מסלול סיור בחשכה בלוויית מדריכים עיוורים או מוגבלי ראייה, "הזמנה לשקט" – מסלול בנושא חירות, ו"דיאלוג עם הזמן" – תערוכה בנושא זקנה¹.

מוזאון הילדים בבאר שבע נוסד בשנת 2015. למרות היותו מוזאון לילדים, הוא אינטראקטיבי לכל המשפחה ומעודד חוויה רב-גילאית ולמידה חווייתית והתנסותית ברמה בין-לאומית. המוזאון מיועד לילדים מגיל שנה וחצי עד גיל שנים עשרה ולהוריהם. זהו המוזאון הראשון בארץ שבו המתחמים הם רב-גילאיים ותוכננו במטרה לספק עניין משותף למשפחות שלמות, על מנעד הגילים הרחב של ילדיהן.

מבט היסטורי

שורשיהן של שיטות הלימוד המבוססות על חפצים נעוצה בדרכו הפילוסופית של פסטלוצי (1746–1827), שנפוצה במהלך המאה התשע עשרה ברחבי ארצות הברית. בעבודתו, פסטלוצי תמך בשימוש רב בחפצים, על מנת לסייע ללומד לרכוש תפיסות מופשטות באמצעות אמצעים מוחשיים, כמו השימוש בלבנים לטובת תפיסת המספר. החל מ-1809, אנשי חינוך מובילים רבים בארצות הברית ובאירופה אימצו את הדגש שלו על פעילויות למידה מבוססות חפצים (סימון, תשי"ג). בתי ספר פסטלוציים השיגו הצלחה רבה באמצע המאה התשע עשרה, עם יצירתה של שיטת אוסווגו. גישה זו, המבוססת על עבודתו של פסטלוצי, נוצרה בידי מפקח של בית ספר באוסווגו, ניו יורק, לאחר שהאחרון ביקר במוזאון חינוכי בקנדה. ממוסד זה הוא

הביא הביתה שיטות הוראה מבוססות חפצים, שבאמצעותן הוא עיצב מחדש את תוכנית הלימודים. לרוע המזל, החפצים שבהם השתמשו לא תמיד התאימו והיו בעלי מגוון מוגבל, כך שהשיטה בוטלה בשנת 1875 (King, 1996).

בתקופה זו יושמה גישה חדשה, שניצלה חומרי לימוד מגוונים יותר. חלק מהפעילויות שתוארו משקפות את הפעילויות המתרחשות היום בבתי ספר מוזיאליים ובמוזאונים לילדים, ברוח גישה זו. לדוגמה, על מנת ללמוד על סחף, הילדים יצרו גבעות בארגז חול ושפכו עליהן מים. הדגש העיקרי היה על מדעי הטבע ועל השמתו של הלומד בתוך הסביבה על ידי סיפוק חוויה באמצעות חפצים אותנטיים ובאמצעות החוויה עצמה, "במקום ספרים ומוזאונים". גישה זו החלה לדעוך בתחילת המאה העשרים.

השפעה נוספת על יצירתם של מוזאונים לילדים הגיעה מפרובל (1782–1852). כחסידי של פסטלוצי, פרובל ידוע בעיקר בשל יצירת גן הילדים בשנות השמונים של המאה התשע עשרה. הפילוסופיה שלו הדגישה את החשיבות של מתן אפשרות לילדים לחקור וללמוד באמצעות משחק עם חפצים. לדוגמה, תוכנית הלימודים שלו לגן השתמשה בשירים, משחקים, פעילות יוצרת והצגתם של חפצים ניידים – כדור, קובייה, גליל, לבנים וצורות גאומטריות (King, 1996).

ההשפעה החזקה ביותר הגיעה ממריה מונטסורי (1870–1952), שעבודתה הגיעה לארצות הברית בתחילת המאה העשרים. הפילוסופיה של מונטסורי הדגישה את חשיבות החופש, ההרמוניה החברתית, האחריות והחוויות האוטנטיות. שיטה זו האשימה את בתי הספר בכך שזיהו את חוסר הניידות עם סדר ומשמעת ואת הניידות עם חוסר סדר ושובבות, והעריכו יתר על המידה את המבט והשמיעה ופחות מדי את פעילויות השירים. בהתייחס לבחינת חפצים, היא הצהירה כי קל להגיד "אל תיגע", ולפעמים זה לטובת הגנה על חפצים שבירים, אך אפשר באותה מידה להגיד לילד: "אל תגדל, אל תלמד, אל תנסה להבין". היא האמינה שילדים ממשים את הרצון הטבעי שלהם ללמוד באמצעות חקר עצמאי של פעילויות התפתחותיות המתאימות להם. כפי שציין פיטמן-ג'לס, גישתה של מונטסורי הייתה ממריץ עיקרי למתן חפצים בידיהם של ילדים באמצעות יצירת מוזאונים מבוססי חוויה (אביב, ללא תאריך).

ג'ון דיואי (1859–1952) השפיע רבות על יצירתם של מוזאונים לילדים. בכתביו, דיואי הדגיש את החשיבות של למידה באמצעות מגע עם חפצים מוחשיים. הוא טען שגם ילדים וגם מבוגרים צריכים להגיע לתפיסות חדשות באמצעות הזנת חפצים והתנסות עימם. לרוע המזל, שיטות הלימוד המסורתיות מפרידות את תהליך החשיבה מהחוויה, ולכן מסירות אותו מהעולם החומרי. דיואי תמך ביצירתם של בעיות וחוויות מהעולם האמיתי על מנת להדריך ולעודד למידה: השלב הראשון של מגע עם חומר חדש כלשהו בכל גיל של הבגרות חייב להיות מבוסס על ניסוי וטעייה; האדם חייב לנסות, באמצעות משחק או עבודה, לעשות משהו עם החומר, על מנת להוציא לפועל את דחפיו. זה מה שמתרחש כשילד מתחיל לבנות לראשונה

באמצעות לבנים, כמו גם כשמדען מתחיל לערוך ניסוי במעבדה בחומר לא מוכר (דיואי, 1960).

דיואי הדגיש את הצורך בלמידה פעילה, הנובעת מפעילויות או בעיות אותנטיות. עם זאת, הוא הכיר בעובדה שכיתות מסורתיות דוחות יצירת חוויות של העולם האמיתי. הן למעשה ממוקדות בפעילויות המונעות על ידי המורים ונובעות מהצורך להעריך תלמידים, במקום מהסקרנות והעניין של התלמידים. כתוצאה מכך, בית הספר הופך למקום שאינו מעורר עניין אצל התלמידים, בעוד שפעילויות מחוץ ללימודים, כמו גני משחקים והבית, הם מקומות מלאים בריגוש ובחקר. דיואי ציין שנסיבות אלו מונעות מבתי ספר להפיק את המרב מחוויות לימודיות באמצעות לימוד פורמלי, וגורמות לילדים לעזוב את בית הספר בהרגשה לא טובה ובחוסר הבנת החומר הנלמד. על מנת לפתור בעיה זו, הוא הציע שבתי הספר יבנו ספריות, מעבדות, סדנאות וגנים וכן ישתמשו במשחקים. באמצעות כל אלו הילדים יוכלו לחוות תופעות מהעולם האמיתי ויפנו לפעילויות של פתרון בעיות. מוזאונים מבוססי חוויות ובתי ספר במוזאונים הם דוגמאות מובחרות לסביבות אלו (דיואי, 1960).

עד לשנות החמישים של המאה העשרים מוזאונים מבוססי חוויה עדיין לא התבססו בארצות הברית כראוי. בתקופה זו, התאוריות של פיאז'ה וברונר השפיעו על בניית היסודות למוזאונים אלו (ראו King, 1996). עבודתו של פיאז'ה, שהפכה לפופולרית בשנות החמישים, הדגישה את חשיבות הגירוי הסביבתי ללמידה אינדיווידואלית. ילדים עוברים כמה שלבים בהתפתחות קוגניטיבית באמצעות חוויות הקשורות לחפצים בסביבתם. בזמן מפגש עם תופעה מסוימת, ילדים בונים תבנית מחשבה באמצעות הסתגלות והטמעה. בלי תהליך זה, שתלוי בגירוי סביבתי, הפרט לא יכול לעבור את שלבי ההתפתחות בצורה נאותה. מוזאונים לילדים לקחו את התאוריה הזו ופיתחו סביבות למידה חוקרת, שעוצבה על מנת לגרות את ההתפתחות הקוגניטיבית של הילדים.

ברונר (Bruner, 1966) הכיר גם הוא בחשיבותם של הסביבה ושלבי ההתפתחות הקוגניטיבית, אך הדגיש את חשיבותה של הלמידה עצמה. במקום להאכיל את הילדים בכפית בתוצרי ידע, הוא תמך בגישות שדורשות מילדים להדריך את הלמידה שלהם באופן פעיל, ועל ידי כך ללמוד כיצד ללמוד. כפי שציין המילטון, שיטת הלמידה המעשית הנשלטת על ידי הלומד השפיעה רבות על מוזאונים לילדים.

קינג (King, 1996) סיכם זאת באומרו:

התאוריות של פיאז'ה וברונר על ההתפתחות הקוגניטיבית מדגישות שהלמידה העשירה והניסויית של הילדים צריכה להיות מבוססת על גילוי אישי ופעיל של העולם סביבם. תצוגות פעילות במוזאונים לילדים המבוססות על רעיונות אלו יכולות לערב באופן מלא את החושים של הילדים ולהתחיל בבניית מבנה קוגניטיבי של עקרונות ומאפיינים היוצרים את הבסיס לעולם כפי שהתרבות שלנו תופסת אותו.

אף לחוקרים עדכניים יש השפעה. לדוגמה, התנועה הקונסטרוקטיביסטית השפיעה ישירות על יצירתן של סביבות לימודים אותנטיות שבהן ילדים שולטים בתהליכים המחשבתיים שלהם (King, 1996).

השיטה ההבנייתית טוענת שילדים לומדים על ידי עשייה, ולא על ידי שינון מה שעשו אחרים. לפי תפיסה זו, הידע של התלמידים נבנה במסגרת של דעותיהם התאורטיות ושל יצירותיהם האישיות בצורה טובה יותר בתוך קבוצה שמקבלת את ההנחות הבסיסיות של השקפתם. לכן, תומכי שיטה זו טוענים כי איננו יכולים לנתק את הלמידה מההקשר; כלומר, הידע שאנו יוצרים לא יכול להיות מופרד מההקשר ומהתרבות שבהם הוא נוצר. הבעיה עם החינוך המסורתי היא שיש בו למידה שאינה קשורה להקשר, מה שיוצר "ידע דומם" – ידע שניתן להיזכר בו, אך לא ניתן להשתמש בו. על מנת לתקן את הבעיה, חסידי השיטה קוראים ליצירתם של הקשרי למידה והקשרי תרבויות המדמים את העולם האמיתי, שבו יצפו מילדינו ליישם את הכישורים שלמדו. כוחם הייחודי של המוזאונים הוא בכך שהם יכולים לספק לבתי ספר את ההקשר של העולם האמיתי ואת החוויות החוקרות שלהם ה"בונים" מטיפים. עם רעיון זה, גרדנר (Gardner, 1995) העביר מסר חזק לרפורמה חינוכית אצל העוסקים בנושא החינוך והחינוך במוזאונים. במסר זה, הוא אתגר את בתי הספר והמוזאונים לשלב את גירוי החשיבה שמתרחש במוזאונים מבוססי חוויה עם מבנה של חניכה קוגניטיבית. הקטע הבא מסביר את עמדתו:

דמיינו סביבה חינוכית שבה צעירים בגיל שבע או שמונה, נוסף על נוכחותם בבית הספר היסודי, או אולי במקומה, מקבלים הזדמנות להירשם למוזאון לילדים, למוזאון מדע או למרכז מחקר כלשהו. במסגרת הסצנה החינוכית הזו, המבוגרים הם שעוסקים למעשה במקצועות או העקרונות במגוון התצוגות. מתכנתים עובדים במרכז הטכנולוגיה, אנשי גן חיות וזואולוגים מטפלים בבעלי החיים, עובדים במפעל אופניים מרכיבים אופניים מול עיניהם של הילדים... במהלך תהליך הלמידה שלהם, הילדים נכנסים ומתנסים בחניכות נפרדות עם כמה מבוגרים. אם אנו מעוניינים בחינוך להבנה, המותאם לתלמידים של היום ולעולם המחר, אנו צריכים לקחת את השיעורים במוזאונים ואת הקשרים עם החונכים ברצינות. אין בהכרח להפוך כל בית ספר למוזאון, או כל מורה למומחה, אלא לחשוב על דרכים שבהן הכוחות של סביבת המוזאון, של למידה חונכת ושל יצירת מיזמים יכולים להרחיב את הסביבות הלימודיות מהבית לבית הספר ולמקום העבודה. (Gardner, 1995).

גישות אלו, המבוססות על חפצים ועל חוויה, השפיעו על יצירתם של בתי ספר מוזיאליים בארצות הברית, ששואפים לשלב את הלמידה הבלתי פורמלית עם הקשיחות של החינוך הפורמלי המסורתי. חלק מבתי הספר משתפים פעולה עם מוזאונים מבוססי חוויה, ואחרים מתמקדים ביצירת מיזמים המבוססים על למידה פעילה, שמממשים את תאוריית הלמידה ההבנייתית (גרדנר, 1991).

גביש (2018) הדגיש במאמרו כי בתי ספר של שנות האלפיים עברו שינויים בתפיסות הפדגוגיות ובתפיסת התלמידים והוריהם. בדומה למוזאונים ולמוסדות אחרים, מערכת החינוך, המודרניסטית במהותה, נדרשת להתמודד עם מציאות פוסט-מודרנית כאוטית. בית הספר נפתח אל הקהילה, והוא מרבה להדגיש ערכים כמו רב-תרבותיות, קהילתיות, הכרה בשונה וחיזוק היחיד. נוכחותן המוגברת של תקשורת ההמונים ושל אמצעי התקשורת הדיגיטליים משפיעה על השקיפות ועל האחריות, והפדגוגיה בכיתה מדגישה לומד עצמאי וחקרני ומתמקדת בהקניית

כישורים ומיומנויות המקדמים למידה אוטונומית והבנייתית. בדומה למוזאון, כך הפדגוגיה העכשווית בחדרי בכיתות מעלה על נס את כוחו של דיאלוג ככלי למידה שיתופי. תפיסת העולם החדשה קוראת לצוות החינוך במוזאון להפסיק לנכס לעצמו את מלוא הידע והמומחיות, ותחת זאת להקשיב גם למטען הידע העצום של המבקרים ולהשתמש בו.

מוזאונים ואינטרנט

כיום, במאה העשרים ואחת, העידן הדיגיטלי ומהפכת המידע יוצרים שינויים חברתיים ופוליטיים חסרי תקדים, והשפעתם לא פסחה גם על תפקיד המוזאונים ותפקודם. מחד גיסא, בשל כמות המידע העצומה הקיימת ברשת, המוזאון איבד חלק מיוקרתו כמוסד המשמר ואוגר מידע עבור חוקרים ותלמידים, אך מאידך גיסא, מוזאונים רבים השכילו להשתמש בטכנולוגיות חדישות, כולל כלים מקוונים, בכדי להנגיש את אוספיהם לקהל באופן שלא היה אפשרי מעולם קודם לכן, ואף לחזק את הקשר עם הקהילה שאותה הם משרתים (Ballantyne & Uzzell, 2011). ההתפתחות המהירה של רשת האינטרנט הפכה את הביקור במוזאון לחוויה זמינה לכל אחד, בכל מקום בעולם. המוזאונים כיום אינם מוזאונים רק במובן המסורתי של המילה, אלא גם מוזאונים וירטואליים, המאפשרים "לבקר" בהם ללא נוכחות פיזית ממשית. מוזאון וירטואלי מוגדר כאתר אינטרנט המציג תערוכה של פריטים שונים, מביע רעיון מסוים ומעביר מסר מסוים. בניגוד למוזאונים ממשיים, שבהם האוצר הוא בעל מקצוע, הרי במוזאון וירטואלי כל אחד יכול להיות אוצר. מראשית ימיו של האינטרנט, עלו בו אתרים של מוזאונים וירטואליים. אמצעי המולטימדיה ברשת אפשרו להציג אוספי פריטים לקהל הגולשים בבתיהם. בכך גלום פוטנציאל אדיר לתהליכי הוראה-למידה של מקצועות לימוד בבית הספר ואף לצורך הנאה ופעילות בשעות הפנאי בכלל ובאלו של בני הנוער בפרט. נוסף להעברת המידע עצמו בדרך של הציור, הפסל או התופעה המדעית, מתברר כי המאמץ העיקרי של בוני התערוכות הווירטואליות הוא להעניק לגולש את החוויה של סיור בחדרי תצוגה, מעין מציאות מדומה, המאפשרת לו תחושה של חוויה מוזיאלית. מהמחקר עולה שאין תחרות בין המוזאון הממשי למוזאון הווירטואלי, והוא אינו מחליפו, אלא משלימו, לפני הביקור הממשי או אחריו. בצד היתרונות של המוזאון הווירטואלי – גירוי לרצות לבקר במוזאון הממשי ופתרון בעיית חוסר מקום ותקציב, המחייבים החלפת תערוכות והשקעת מאמצים לשימור האוסף, הוא אף מחדש בכך שכל אחד, כולל ילדים ובני נוער, יכול להקים מוזאון בכוחות עצמו.

דוגמאות לכך קיימות במוזאון הווירטואלי של המטרופוליטן בניו יורק והמוזאון הווירטואלי של קנדה. שני המוזאונים מאפשרים מעורבות של המבקרים בדרכים שונות. המטרופוליטן מאפשר למבקרים דיגיטליים יצירתיים ליצור את האוסף או התערוכה הפרטיים שלהם, ואלו מורכבים מפריטים הנמצאים באוסף המוזאון. לאחר הרשמה לגלריה הפרטית, המבקר יכול ליצור את התערוכה הרצויה לו. הוא בוחר את הנושא שמעניין אותו, את המסר של התערוכה שהוא יוצר ואת רצף

היצירות שיהיו בה. היצירה עצמה והכתובית הקשורה אליה מופיעות בשלמותן, והמבקר אינו יכול לשנותן. הגלריה הנוצרת נשארת "רכושו הפרטי" של המבקר. אפשרות זו הופכת את המבקר משותף סביל, כמקובל במוזאון פיזי, לשותף פעיל ביצירת אוסף מוזיאלי משל עצמו. בדומה, המוזאון הווירטואלי של קנדה מנחה את המבקר בתהליך יצירת התצוגה ובשימוש באוצרותיה. הוא מלמד את המבקר לתת שם לתצוגה, לכתוב לה הקדמה, לבחור עבורה פריטים ולבסוף אף לכתוב סיכום. אלו מוזאונים וירטואליים המשתייכים למוזאון פיזי, אך קיים ברשת האינטרנט גם Tech Virtual Museum המאפשר בניית מוזיאון וירטואלי שאינו מתבסס על מוזיאון פיזי. זו במה וירטואלית המאפשרת חינם ולכל המעוניין לבנות את המוזאון הפרטי שלו, שיתקיים ברשת. היא יוצרת עבורו תשתית טכנולוגית מתאימה וכן מעמידה לרשותו יועצים בתחומים מגוונים, הן בתכנים והן באדריכלות, בתכנון ובעיצוב הווירטואליים. בדומה, בישראל הוקם מוזאון וירטואלי בקיבוץ אלומות (הספרות על מוזאונים וירטואליים היא ענפה, ראו למשל: אורן, מיודוסר ולהב, 1997; אזולאי, 1990; פיליפ, 2001; קינן, 2008; קינן ורון, תש"ע; שרון, 2006).

המעבדה לטכנולוגיית ידע באוניברסיטת תל-אביב הקימה מוזאון וירטואלי המתקיים אך ורק ברשת האינטרנט ואשר מתבסס על גרפיקה תלת-ממדית. מטרתו הכללית של המיזם לרתום את טכנולוגיית התקשוב לחיזוק הקשר בין תוכנית הלימודים הבית ספרית לבין תהליכי רכישת ידע במסגרות לא פורמליות. המטרה הממוקדת יותר היא לבחון, באמצעות מודל שפותח, כיצד טכנולוגיית התקשורת החדשה מקדמת את הוראת המדע, הטכנולוגיה והתרבות. יתרונו של המרכז המוזאוני על פי התוכנית הבית ספרית הוא בהיותו סביבת "בידור", לצד סביבת למידה. מעצם מהותו, הוא יוצר תנאים התורמים ללמידה חווייתית, על ידי פנייה לחושים באמצעים אור-קוליים, וללמידה פעילה, באמצעות מגע ישיר עם מוצגים. קיימת כאן מציאות מדומה במובן הרחב, דהיינו הפעלת הדמיון באמצעות סוגי מידע שונים, ולא רק באמצעות פנייה ישירה לחושים. כאב-טיפוס למוזאון פותח אגף אנדריאה, המוקדש למהפכה המדעית של גלילאו גליליי בסביבה תלת-ממדית. כך למשל אחת היחידות באגף כוללת סדנה שבה מתאפשר לתלמידים להתנסות בחוקי התנועה שגילה גלילאו, במצבים של חיי יום-יום (אורן ועמיתים, 1997).

תמונת מצב החינוך והמוזאונים בישראל

מערכת החינוך הפורמלית בישראל היא הצרכן הבולט ביותר של המוזאונים. האופן שבו המוזאונים מעצבים את התצוגות והפעילות מעיד על פתיחותם כלפי אוכלוסיות תלמידים ואנשי חינוך. מידת פתיחותו של המוזאון לצורכי המערכת והמדיניות המוסדית והמידה שבה הוא מתאים את עצמו לשיתוף פעולה, מעידות על תפיסת עולמו כמערכת פתוחה או סגורה, כמו גם על הפורמליות המתקיימת בפעילותו.

יש לבחון את הקשר בין מערכת החינוך והמוזאונים בשני מישורים: האחד מתמקד בקשר שמקיים המוזאון עם בתי הספר טרם הביקור במוזאון, ובוחן מגוון

מפגשים המתקיימים עם אנשי הוראה ופיתוח חומרי עזר בעבורם; השני מתמקד בקיומה של פעילות בבתי ספר מחוץ למוזאון. ואכן, למעלה ממחצית המוזאונים בארץ מקיימים השתלמויות וסמינרים או מייעצים לאנשי חינוך. לעומת זאת, פחות ממחציתם מפתחים ערכות למידה למורים, הכוללות מידע וחומר עזר בנושאים שבהם עוסק המוזאון, וכמעט אף לא אחד מאלה מפעיל תוכנית חינוכית בבתי ספר. עוד עולה מהמחקר כי למעלה מ-90% מהמוזאונים מקיימים פעילות בעלת מרכיבים פורמליים, כגון: הדרכה פרונטלית, שיחה מונחית ודפי הפעלה. בהשוואה לזאת, אך ורק כמחצית מהמוזאונים מקיימים פעילות הכוללת עשייה בלתי פורמלית, כגון: משחקים לימודיים, משחקי יצירה ושילוב הצגה. המוזאונים מעדיפים לקיים את שני סוגי הפעילות, הן פעילות הנושאת אופי למדני (פורמלי) והן פעילות הנושאת אופי חברתי (בלתי פורמלי). באופן דומה, נראה, כי אף שרוב המוזאונים (95%) משתמשים בעזרים התורמים למידת האינטראקטיביות וחוסר הפורמליות המתקיימים בפעילות, סוג העזרים הנבחר מתוך מגוון העזרים העומד לרשותם הוא מסורתי (גובר, 1993; יאיר, תשס"ד). מכאן עולה, שעל המוזאונים לערוך שינוי מהותי בתפיסה המחשבתית ולפעול כמוסד חינוכי בלתי פורמלי בדרכים בלתי פורמליות. להקניית ידע וערכים שאותם רוצים מייסדי המוזאונים ומעצביהם להעניק. זאת במטרה להביא לידי כך שהמוזאונים יהיו אתרים שימשכו בני נוער וילדים אליהם.

בעיה נוספת קיימת במוזאונים הממוקמים בפריפריה, במיוחד בצפון הארץ. מדברי גורמים העוסקים בתחום זה עולה כי חלק ניכר ממוזאונים אלה סובלים ממיעוט מבקרים וממיעוט תקציבים, ולעיתים קרובות, הם נמצאים במצב של משבר מתמשך, המקשה עליהם לתחזק תצוגה מתאימה ברמה נאותה, לפתח מערכים חינוכיים רלוונטיים ולמשוך קהל של ילדים, בני נוער וגם מבוגרים. רוב המוזאונים בפריפריה הם מוזאונים קטנים בשטחם, בגודל הצוות המקצועי שלהם ובהיקף פעילותם. בין הקשיים הייחודיים שלהם ניתן למנות את הבאים: (א) קושי בהגעת קבוצות מבוגרים, תלמידים, משפחות ובודדים בשל העלויות הגבוהות של הנסיעה; (ב) קושי באיתור אנשי מקצוע בעלי רקע בתחום של אוסף המוזאון ובעלי כישורי הדרכה והנחיה מתאימים, מה שיוצר לעיתים קרובות צורך בהבאתם מאזור המרכז, מצב המייקר את עלות ההעסקה; (ג) קושי לעמוד בהוצאות פרסום המוזאון ושיווק פעילותו; (ד) מספר בתי הספר שנמצאים בקרבת המוזאון קטן יחסית לזה שבקרבת המוזאונים במרכז הארץ; (ה) חלק מן המוזאונים אינם מונגשים למגזר הערבי מבחינת תוכני הפעילויות, כתוביות בתצוגה, חומרי הסברה, מדריכים בערבית, אתר אינטרנט בערבית וכדומה, אף כי הם קרובים גאוגרפית למרכזי אוכלוסייה זאת. כך הם מחמיצים פלח משמעותי של תלמידים ובני נוער (ויסבלאי, 2016).

סיכום

הגישה הרווחת בקרב אנשי חינוך בארץ ובעולם היא כי חשיפתם של הילדים ובני נוער לפעילות מוזיאלית היא כלי להרחבת אופקיהם ועולמם התרבותי ומקור

להעשרתם הרוחנית. מפגש עם העולם המוזיאלי חושף את התלמידים להיסטוריה ולתרבות הישראליות והאוניברסליות, תורם להבניית זהותם העצמית ומחזק את אמות המידה המוסריות והתרבותיות בקרבם. המפגש עשוי לסייע לתלמידים לפתח כישורי הערכה ולטפח טעם אישי, להגביר את המעורבות החברתית, את הסבלנות ואת הקשב לזולת וליצור תשתית תרבותית משותפת. המפגש מעמיק את החוויה הלימודית ומסייע לפתח ולהטמיע את תכניה של תוכנית הלימודים הבית ספרית. נוסף על כך המפגש עשוי ליצור בקרב התלמידים בסיס להתעניינות במוזאונים ובתצוגותיהם גם בשעות הפנאי ולהקנות להם הרגלים לביקור במוזאון בעתיד ולשימוש מושכל בשירותיו כצרכני מוזאון בוגרים. לפיכך על המוזאונים להעניק מענה לאוכלוסיות שבהן הבוגרים צורכים תרבות מוזיאלית פחותה, כמו הערבים והחרדים. חוק המוזאונים הגדיר אף הוא את החינוך כאחת ממטרות היסוד של התצוגה במוזאונים.

קיימת חשיבות לחשיפתם של הילדים ובני הנוער לפעילות מוזיאלית, ולכן מן הראוי שמשרד החינוך והמוזאונים יפעלו לשילוב הפעילויות החינוכיות של המוזאונים בתוכניות הלימודים של מערכת החינוך. בדומה, עליהם לחשוף את הילדים ובני הנוער גם לפעילות המוזיאלית המתרחשת בהם, ובמיוחד לפתח בהם את כישורי הקמת המוזאון הווירטואלי, ובכך לחבר את המוזאון לעולמם. על המוזאונים להמשיך ולפתח תוכניות חינוכיות חדשות ולעדכן דרך קבע את התוכניות הקיימות, כדי להעצים את חוויית הביקור במוזאונים ולמשוך את קהל התלמידים להשתתף בתוכניות אלו. על מחלקות החינוך ברשויות המקומיות, שחלקן מפעילות מוזאונים, לגלות מעורבות גדולה יותר בפעילות החינוכית במוזאונים המקומיים – לזום תוכניות חינוכיות של המוזאונים המקומיים שתוצענה למוסדות החינוך, לפתח ולפקח על יישומן ועל צריכתן. שיתוף הפעולה בין מוסדות החינוך למוזאונים עשוי להתבצע בכמה ערוצים: ביקורים במוזאונים במסגרת טיולי בתי הספר, ביקורים במסגרת סל תרבות והכנסת תוכניות חינוכיות חיצוניות של המוזאונים למסגרת החינוך הפורמלי והבלתי פורמלי. על המדינה לשנות את אמות המידה לקבלת תמיכה של המוזאונים בפריפריה כך שישקף יותר את פעילות המוזאון ויתבסס פחות על אמות מידה כמותיות, ולשנות את מנגנון חלוקת התמיכה באופן שיקל על המוזאונים שהתמיכה בהם מועטה.

מקורות

- אביב, ש' (חסר תאריך). **הפדגוגיה של ההקשבה**. נדלה ב-10 במרץ 2019 מאתר המכון הישראלי לחינוך מונטסורי: <http://montessori.israel.com/articles.html>
- אוריון, נ' וגרטל, ג' (1995). **הוראה בסביבת הלימוד החוץ-כיתתית**. ירושלים: משרד החינוך.
- אורן, א', מיודוסר, ד' ולהב, א' (1997). "דעמיין" – מוזיאון ווירטואלי למדע טכנולוגיה ותרבות, בתוך א' פלדי (עורך), **החינוך במבחן הזמן** (עמ' 341–349). תל אביב: רמות.
- אזולאי-ערמון, א' (1990). המוזיאון החדש – הגדרות ותפקודים. **קו**, 10, 155–161.

- גביש, ט' (2018). מה נשתנה? הפדגוגיה של שנות אלפיים במוזיאון ובכיתה. בתוך י' מוגדם (עורכת), **שיח פדגוגי במרחב המוזיאוני: שותפויות בתי ספר ומוזיאונים בישראל** (עמ' 34–47). תל אביב: מכון מופת.
- גובר, א' (1993). יצירת חוויות מוזיאוניות לקבוצות מאורגנות, בתוך הנ"ל (עורכת), **חינוך מוזיאונים** (עמ' 95–99). ירושלים: המועצה לשימור אתרים ואריאל.
- דיואי, ג' (1960). **דמוקרטיה וחינוך**. ירושלים: מוסד ביאליק.
- וייסבלאי, א' (2016). **מוזיאונים בפריפריה: ביקורי ילדים ונוער ותמיכה ממשלתית**. זמין באתר https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MIMM/467ea147-7f51-e611-80d7-00155d0acbc2/2_467ea147-7f51-e611-80d7-00155d0acbc2_11_7678.pdf
- יאיר, א' (תשס"ד). **טיפוסי מוזיאונים בישראל – תפיסות עולם ופעילויות חינוכיות**. עבודת דוקטור. האוניברסיטה העברית בירושלים.
- מוגדם, י' (2018). **חינוך מוזיאוני – היסטוריה, תאוריה, פדגוגיה**. בתוך י' הנ"ל (עורכת), **שיח פדגוגי במרחב המוזיאוני: שותפויות בתי ספר ומוזיאונים בישראל** (עמ' 11–21). תל אביב: מכון מופת.
- משרד החינוך והתרבות (2008). **מדריך למוזיאונים בישראל**. נדלה ב-7 במרץ, 2019 מהאתר: www.ilmuseums.com
- סימון, ע"א (תשי"ג). **משנת פסטלוצי**. ירושלים: מוסד ביאליק.
- עירון, ר' (תשנ"ד). **חינוך מוזיאוני: הכשרה לניצול נבון של המוזיאון**. תל אביב: מכון מופ"ת.
- ענבר, י' (תשנ"ד). מאוספים ומוזיאונים פרטיים במאות ה-16 וה-17 אל המוזיאונים הציבוריים והלאומיים לאמנות במאות ה-18 וה-19. **במוזיאון**, 9, 23–27.
- ענבר, י' ושילר, א' (עורכים) (1990). **מוזיאונים בישראל**. ירושלים: אריאל.
- פיליפ, ת' (2001). **מוזיאונים וירטואליים – נוכחות מוזיאלית-חינוכית על רשת האינטרנט – בחינה והערכה**. עבודת מוסמך. אוניברסיטת תל-אביב.
- פרי, נ' וקרק, ר' (2014). **מוזיאונים אתנוגרפיים בישראל**. ירושלים: אריאל.
- צמרת, צ' (1997). **עלי גשר צר: עיצוב מערכת החינוך בימי העלייה הגדולה**. שדה בוקר: המרכז למורשת בן-גוריון.
- קינן ע' (2008). מפירמידה למעגל: האוצר והמבקר במוזיאון הווירטואלי. **עינים בשפה וחברה**, 1(1), 178–186.
- קינן, ע' ורון, ע' (תש"ע). ממוזיאון קהילתי לקהילת מוזיאונים: מודל הבניית קהיליית מוזיאונים וירטואלית למוזיאוני העלייה הראשונה. בתוך י' ברלוביץ וי' לנג (עורכים), **לשוחח תרבות עם העלייה הראשונה** (עמ' 265–283). תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- רודריגז מגה, א' (20 יולי, 2018). מוזיאונים בארה"ב הפכו יעד פופולרי למסיבות ליליות למבוגרים. **הארץ**. זמין באתר <https://www.haaretz.co.il/news/world/america/>. 1.6292823-premium
- שי, ע' (2008). בית נכות פדגוגי בירושלים – חידוש חינוכי של מרכז הסתדרות המורים בראשית המאה העשרים. **דור לדור: קבצים לחקר ולתייעוד תולדות החינוך היהודי בישראל ובתפוצות**, לב, 185–204.
- שי, ע' (2008). המוזיאונים והאוספים הבוטאניים בארץ ישראל בשלהי התקופה העות'מאנית: נדבך בפעילות המחקר הכללי והציוני בעת החדשה. **מועד**, יח(6), 117–143.
- שי, ע' (2014). **מוזיאון ואוסף בארץ ישראל בשלהי התקופה העות'מאנית**. ירושלים: מוסד ביאליק ואוניברסיטת בן גוריון.

- שי, ע' (2018). הנחלת הזיכרון ההיסטורי והלאומי של עם ישראל במוזיאונים בחברה היהודית בירושלים בתקופת המנדט הבריטי. *כעת*, ג, 40–54.
- שרון, י' (2006). מוזיאונים ואינטרנט. *אאוריקה*, 23, 1–6.
- Alfieri, L., Nokes-Malach, T. J., & Schunn, C. D. (2013). Learning through case comparisons: A meta-analytic review. *Educational Psychologist*, 48(2), 87–113.
- Ballantyne, R., & Uzzell, D. (2011). Looking back and looking forward: The rise of the visitor-centered museum. *Curator*, 54(1), 82–85.
- Bruner, J. S. (1966). *Toward a theory of instruction*. New York: W.W. Norton & Company.
- Falk, J. H., & Dierking, L. D. (2018). *Learning from museums*. London: Rowman & Littlefield.
- Frye, D., Clark, A., Watt, D., & Watkins, C. (1986). Children's construction of horizontals, verticals, and diagonals: An operational explanation of the "oblique effect". *Developmental Psychology*, 22(2), 213–217.
- Gardner, H. (1995). "Multiple intelligences" as a catalyst. *The English Journal*, 84(8), 16–18. DOI: 10.2307/821182
- Gentner, D., Levine, S. C., Ping, R., Isaia, A., Dhillon, S., Bradley, C., & Honke, G. (2016). Rapid learning in a children's museum via analogical comparison. *Cognitive Science*, 40, 224–240. Available at http://groups.psych.northwestern.edu/gentner/papers/Gentner_et_al-2016-Museum.pdf
- Jant, E. A., Haden, C. A., Uttal, D. H., & Babcock, E. (2014). Conversation and object manipulation influence children's learning in a museum. *Child Development*, 85, 2029–2045. Available at <https://pdfs.semanticscholar.org/995d/b3f959751fde1f5f1d10afb81487a485bfbf.pdf>
- Jee, B., Uttal, D., Gentner, D., Manduca, C., Shipley, T., & Sagman, B. (2013). Finding faults: Analogical comparison supports spatial concept learning in geoscience. *Cognitive Processing*, 14(2), 175–187.
- Kersten, T. P., Tschirschwitz, F. T., & Deggim, S. (2017). Development of a virtual museum including a 4D presentation of building history in virtual reality. *The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, XLII-2/W3, 361–367. Available at <https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLII-2-W3-361-2017>
- King, S. K. (1998). *Alternative education Systems: A multy-case study in museum schools*. Ph.D. dissertation. Indiana University.
- König, G. (2002). *Kinder und jugendmuseen – genese und entwicklung einer museums-gattung: Impulse für besucherorientierte Museumskonzepte* (Berliner Schriften zur Museumskunde, Vol. 16). Opladen: Leske und Budrich. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-322-80876-9_7
- Lis-Gutiérrez, J. P., Vilorio, A., Gaitán-Angulo, M., Balaguera, M. I., & Paula-Alejandra, R. (2016). Museums and management of intellectual property. *International Journal of Control Theory and Applications*, 9(44), 457–462.
- Paris, S. G. (1997). Situated motivation and informal learning. *Journal of Museum Education*, 22, 22–27.

- Rodin, N. (1998). *The settlement museums of Israel and their commitment to Zionist messages*. M.A. thesis. University of Leicester.
- Shay, O. (2011). Zoological museums and collections in Jerusalem during the late Ottoman period. *CLS Journal of Museums Studies*, 5(1), 1–19. Available at <http://www.ou.edu/cls/jms>
- Wilkerson, E., Benjamin, N. J., & Haden, C. A. (2007, October 26–27). *Building understanding in under construction: Can preparatory activities support collaborative learning?* Paper presented at the Meeting of the Cognitive Development Society, Santa Fe, New Mexico.